

Abu'l Misk al-Ikhsidi. *E.J. Brill's first encyclopaedia of Islam 1913-1936*. Edited by: M. Th. Houtsma, E. van Donzel. Brill. – 1993. 4. *Kennedy, Hugh*. The Prophet and the Age of the Caliphates: The Islamic Near East from the 6th to the 11th Century (Second Edition). New Jersey: Pearson Education Ltd. – 2004. 5. *Рибалкін С.В.* Поетичний доробок Хасана Тауфіка у контексті новітньої літератури Єгипту // Літературознавчі студії. Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Ін-т філол. – 2012. – Вип. 35. — 717 с. 6. *Сломчинська А.О.* «Трояндовий блиск» Хасана Тауфіка як конкретно-історичний варіант поетичного слова у новітній арабській літературі // Сходознавство. – 2007. – Вип. 38. – 192 с. 7. *Сломчинська А.О.* Актуалізація арабської вільної поезії у творчості Хасана Тауфіка // Літературознавчі студії. – Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Ін-т філол. – 2010. – Вип. 26. — 588 с. 8. *Сломчинська А.О.* Літературна генералізація у Макамах Хасана Тауфіка // Літературознавчі студії, Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Ін-т філол. – 2007. – Вип. 19. – ч. 2. — 279 с. 9. *حسن توفيق. نواوين الشاعر* – Режим доступу: <http://magnoonalarab.com/books.php>. 10. *ومقابلات رحلات حسن توفيق*. – Режим доступу: <http://www.magnoonalarab.com/meetings.php>. 11. *حسن توفيق. سيرة ذاتية*. – Режим доступу: <http://www.magnoonalarab.com/cv.php>

О. Рибась, студ.

Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ФІЛОСОФІЯ СЕРЦЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ПОЕЗІЇ У ПРОЗІ

У статті розглядаються джерела філософії серця та аналізуються її оригінальні ознаки у філософських системах Г.Сковороди та П.Юркевича, а також досліджується актуалізація філософії серця в епоху модернізму в жанрі поезій у прозі.

Ключові слова: *філософія серця, кардіоцентризм, етноментальність, філософська антропологія, модернізм, поезія у прозі.*

В статье рассматриваются истоки философии сердца и анализируются её оригинальные особенности в философских системах Г.Сковороды и П.Юркевича, а также исследована актуализация философии сердца в эпоху модернизма в жанре поэзий в прозе.

Ключевые слова: *философия сердца, кардиоцентризм, этноментальность, философская антропология, модернизм, поэзия в прозе.*

In this article are considered sources of heart philosophy and are analyzed its original features in G.Skovoroda's and P. Yurkevich's philosophical systems, and also is investigated updating of philosophy of heart during a modernism era in a genre of poeziya in prose.

Key words: *heart philosophy, the kardiotsentrizm, the ethnomentality, philosophical anthropology, the modernism, poetry in prose.*

Серце – один із базових концептів української етноментальності. Загалом емоційність є маркером світосприйняття українця, в той час як європейець є більш раціоцентричним [4]. Розуміння глибоко національної, питомої філософії є *актуальним* завданням не лише для цієї статті, але і для сучасних процесів у світі, в яких загострюється питання етнічної та ментальної ідентифікації.

Підхід у способі світосприйняття, що спирається перш за все на внутрішнє, психологічне, емоційно-чуттєве, духовно-душевне життя, отримав назву «**філософія серця**». За визначенням – це основний традиційний напрям української філософії, який відображає специфіку ментальності, виявляючись у кардіоцентризмі, пов'язуючи ентузіастичні настанови з чуттєвою сферою [5, с. 534].

Витоки філософії серця прослідковуємо у Біблії та у платонізмі. Традиція побутування кардіоцентричних ідей на українському ґрунті починається з XVIII ст. Твір «Зерцало богословія» Кирила Транквіліона-Стравровецького був одним із перших на українському ґрунті, який містив ідеї філософії серця. В подальший час у контексті теми - вчення Г.Сковороди, збагачене впливом неоплатонізму та патристики.

Григорій Сковорода означає серце як істинність, божественність у людині: «*Істинною людиною є серце в людині*» [8, с. 162], що засвідчено у багатьох творах письменника [8, 9]. На думку Д.Чижевського, наука про серце не повинна бути містичною, але Сковорода надає їй *містичності*, вказуючи на те, що «*серце безроздільне, панський принцип, що своїм напрямом визначає поворот людини до Бога або від Бога*» [10, с. 138]. Тобто у серці – суть людського єства, зосередження і добра, і зла.

Поглибив та розвинув ідеї Г.Сковороди **Памфіл Юркевич** – самобутній філософ, християнський антрополог, створивши продуману релігійно-філософську концепцію [3]. П.Юркевич тлумачить Біблію в зіставленні з аналізом сучасних йому наукових поглядів на філософію серця.

Серце П.Юркевич визначає повноту внутрішнього буття людини: «*В усіх священних книгах і в усіх богонатхненних авторів серце людське розглядається як осереддя всього тілесного й духовного життя людини*» [12, с. 73]. На думку мислителя, серце – осередок моральнісного життя [3].

Різниця методологій у Г.Сковороди та П.Юркевича в розбудові філософської антропології зумовлена тим, що якщо Г.Сковорода витлумачував біблійне серце через пізнання людиною самої себе, то П.Юркевич робив висновки на підставі даних наукового пізнання та власної гуманітарно-християнської зорієнтованості.

Кардіоцентризм відображений у різних аспектах життя – від жанрів фольклору до авторської літератури. При цьому саме епохи з очевидним домінуванням емоційно-чуттєвих чинників тяжіли до ідей філософії серця. Насамперед, це **бароко**, **романтизм** та **модернізм**. Центральну роль філософія серця посідала у Харківській школі романтиків, творчості Т.Шевченка, І.Франка та ін.

Межа XIX-XX ст. характеризується багатьма переламними подіями в житті суспільства та, відповідно, мистецтва. На європейських теренах це знайшло відображення у кризі позитивізму, появі «філософії життя», що втілювалась в ідеях Ф. Ніцше, А. Бергсона, З. Фрейда та ін., і характеризувалась у першу чергу інтересом до трансцендентно-ірраціональних чинників буття. В українській культурі та літературі були відомі деякі європейські ідеї, крім того, актуалізувалась філософія серця – як питома особливість української етноментальності.

Літературний процес кінця XIX – початку XX ст. є новаторським та синкретичним, оскільки формувався в непростій ситуації зміни суспільних формацій та світоглядних орієнтацій. Як зазначає І. Денисюк, література цього періоду *«характеризується підвищеним інтересом до внутрішнього, духовного світу людини»* [1, с. 190].

Нова дійсність потребувала нових прийомів зображення, змінюючи і звичну жанрову палітру. На хвилі відходу літератури від реалізму з його типологічною, характерологічною та жанрово-стильовою заданістю почали з'являтися жанри, які тяжіли до передачі почуттів та станів, насамперед у річичі фрагментарної прози. Таким жанром була й поезія у прозі.

Поезії в прозі є ліро-епічним жанром. Як правило, у цих творах є сюжет, що становить собою якусь одну подію, описану дуже коротко. Але зображення її не є самоціллю, це лише причина, яка дає можливість автору висловити своє погляди на подібні явища життя, своє ставлення до них.

У вітчизняному літературознавстві достатньо не сформована теорія поезій у прозі. Принагідно дослідженню жанру присвятили наукові розвідки І.Денисюк, С.Павличко, А.Підпалій, Н.Шумило та ін., у працях яких вибірково зверталась увага на естетичні та стилістичні новації. Н.Шумило підкреслює, що фрагментарна проза, зокрема поезія у прозі, витворюючи власні форми осмислення життєвого матеріалу, дала такий бажаний для української літератури елемент *«філософичності»* [11, с. 269].

Про модерністські поезії в прозі пише у своїй «Теорії літератури» Соломія Павличко. Дослідниця вказує на *сентиментальність, чуттєвість і психологізм* як особливості жанру поезії в прозі [6, с. 125]. Жанр став одним із «симптомів» появи на українському ґрунті модерністського способу бачення світу не як матеріальної даності, первинної реальності, як то було за панування часів позитивістських доктрин у мистецтві, а як *реальності другого порядку*, що є всього лише віддзеркаленням справжнього (ідеального, духовно-свідомого) буття людини [7, с. 71].

До поезій у прозі часто зверталися й українські письменники кін. ХІХ – поч. ХХ ст. Поезії у прозі писали імпресіоністи (М. Коцюбинський, цикл «З глибини»), експресіоністи (В. Стефаник, «Дорога», «Моє слово» і т.д.). Розвивався жанр і в річищі неоромантизму («Морські малюнки» Дніпрової Чайки, «Рожі», «Там звізди пробивались» О.Кобилянської).

Зокрема, поезії в прозі Дніпрової Чайки переконують, що для неї не чужою була концепція «аристократизму душі» – в її моделі світу високої, жертовної, альтруїстичної, відважної душі.

Більшість поезій у прозі відтворюють дисонанси в душі людини і в її поведінці, в міжлюдських стосунках, і водночас пошуки гармонії в них. Акцент на душевному, внутрішньому, глибинному вимірі людської суті виявляє риси спільності творів Дніпрової Чайки з філософією серця.

Виразно філософічним у «Морських малюнках» є прийом метаморфози, наприклад, людина може вільно перекинутись на птаха, медузу, камінь і хвилі тощо. Традиція вживання прийому перетворення йде від фольклору, романтиків і Т. Шевченка й покликана показувати в символічній формі стосунки людини з природою та почуття й переживання людського серця.

Одним із головних *образів-символів психологічної семантики* у Дніпрової Чайки є серце, яке зображено як найбільш сакральне і таємниче в людині. Так, покликання на цей образ зустрічається в поезії у прозі «Скеля» з уст княжат у звертанні до матері: «Прости нам свавільство і матернім серцем ти нас зрозумій, пригорни...» [2, с. 19]. Протиприродним показано людське боягузтво: «Лиш серця ніхто не схотів: таке було гідке оте полохливе серце», яке перетворилося на медузу («Морське серце») [2, с. 33]. Таким чином, реалізуючи базові концепти філософії серця, жанр поезії у прозі максимально повно передає внутрішнє ество героїв, «сердечний вимір».

Філософія серця актуалізувалась у літературі в епохах бароко та реалізму. На початку ХХ ст. європейська «філософія життя» сприяла її розвитку в новій якості. У цей час відбувається становлення українського модернізму. Особливо потужний кардіоцентричний пафос притаманний поезіям у прозі неоромантиків, зокрема Дніпрової Чайки.

1. Денисюк І. О. Розвиток української малої прози XIX – поч. XX ст.: [монографія] / І. О. Денисюк. – К.: Вища школа, 1981. – 214 с. 2. Дніпрова Чайка. Твори («Буревісник» і інші поезії в прозі) / Дніпрова Чайка. – К.: Дзвін, 1919. – Кн. 1. – 128 с. 3. Гнатюк Я. Філософсько-науковий кордоцентризм Памфіла Юркевича // Людина і політика: Український соціально-гуманітарний журнал. – К.: Поліс-К. - січень-лютий. - 2002. - № 1 (19). – 164 с. 4. Кульчицький О. Основи філософії і філософічних наук. – Мюнхен-Львів: Український вільний університет, 1995. – 164 с. 5. Літературознавча енциклопедія: у 2-х т. / [авт.-укладач Ю. І. Ковалів]. – К.: ВЦ Академія, 2007. – Т. 2. – 646 с. 6. Павличко С. Теорія літератури / С. Павличко [упор. В. Агеєва, Б. Кравченко]. – [вид. 2-е]. – К.: Основи, 2009. – 679 с. 7. Сивкова І. Поезія у прозі як жанр української літератури кінця XIX – початку XX ст. (Штрихи до проблеми) // Вісник Черкас. ун-ту. – Серія: Філологічні науки. – Вип. 28. – Черкаси: ЧДУ ім. Б. Хмельницького, 2001. – 176 с. 8. Сковорода Г. Твори: У 2 т. – К.: Обереги, 2005. – 2-ге вид., виправ. – Т. 1 / Передм. О. Мишанича. – 528 с. 9. Сковорода Г. Твори в 2-х т. / Редкол.: О. Білецький та ін. – К.: Вид-во АН УРСР, 1961. – Т. 2. – 622 с. 10. Чижевський Д. І. Філософія Г. С. Сковороди / Підготовка тексту й перед. слово проф. Леоніда Ушкалова. – Харків: Прапор, 2004. – 272 с. 11. Шумило Н. М. Під знаком національної самобутності: [монографія] / Н. М. Шумило. – К.: Задруга, 2003. – 354 с. 12. Юркевич П. Д. Вибране. Бібліотека часопису «Філософська і соціологічна думка», серія «Українські мислителі» / Пер. з рос. В. П. Недашківського; упор., передм. й прим. А. Г. Тихолаза. – К.: 1993. – 416 с.

*Н. І. Рудакова, к. філол. н., асист.
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка*

УКРАЇНСЬКИЙ ІСТОРИЧНИЙ ЕПОС: ХУДОЖНЯ ТРАНСФОРМАЦІЯ ОБРАЗУ КОЗАКА

Розглянуто своєрідність жанрової природи української народної прози про козаччину, а також специфіку художнього моделювання образу козака в героїчному епосі.

Ключові слова: народна історична проза, козаччина, фольклорна модель художнього образу, художня деталь.